

Menyhért Anna (2013)
Női irodalmi hagyomány
Budapest: Napvilág

Az irodalmár szakma hosszú idők adósságát kezdte el törleszteni, amikor az utóbbi években sorra jelennek meg tanulmánykötetek a korábban elfeledett vagy korábban kisebb jelentőségűnek föltüntetett női írókról. E szakmunkák sorának jelentős példája Menyhért Anna költő könyve is, mely öt, a XIX. század vége és az 1980-as évek között alkotó írónőt mutat be: Erdős Renée-t, Nemes Nagy Ágnest, Czóbel Minkát, Kosztolányiné Harnos Ilonát és Lesznai Annát.

Miért éppen ez az öt írónő került a kötetbe, miért nem mások? Nem tartoznak egy generációba, nem azonos műfajban alkottak maradandót, nem azonosra értékeli őket az irodalomtudomány. Mindnyájan nők, de még a vizsgált időszakból is korántsem teljes a lista, gondoljunk csak a könyvben megemlítették közül Török Sophie-ra, Kosáryné Réz Lolára, Vay Sándor/Saroltára, Csinszkára, Bohuniczky Szefire. Persze ott a szubjektív tényező: Menyhért Anna őket választotta, mint megfogalmazza az előszóban: őket érzi irodalmi elődjének. Meg talán azért is, mert mindegyikük egy-egy típust is képvisel, melynek életút-megvalósulásaira, karriersémáira további példákat mondhatnánk. Erdős Renée, aki költészetének kiválóságát a kortársak elismerték, ám nőisége és Bródy Sándorral való balvégzetű kapcsolata miatt kiszorították az irodalmi panteonból, így biztos megélhetést keresve a sikamlós szerelmes regények írásába menekült. Nemes Nagy Ágnes, az elismert költőnő – ahogy a szerző bemutatja, az egyetlen, aki a magyar irodalomból a középiskolai tankönyvekbe is bekerült –, azon az áron, hogy tudatosan elnyomta nőiségét, a nyilvánosságnak szánt önképének meg nem felelő verseket kihagyta gyűjteményes kötetéből. Czóbel Minka, akit az utókor csúnyának és magányosnak állított be, s verseit is ez irányból olvasta – életrajzából kiretusálva valószínűleg lesbikus, de mindenképpen szoros baráti kapcsolatát. Kosztolányiné Harnos Ilona, akinek nem sikerült kilépnie férje árnyékából, s csak a közelmúlt értékelté újra prózaírói életművét. S végül Lesznai Anna, akiben folyamatosan elismerték a képzőművészt, sokszor dicsérték a költőt és meseíró – de alábecsülték vaskos, visszaemlékezésen alapuló regényét.

A kötet az eltérő életutak bemutatásán túl is sokszínű. Vannak szárazabbra sikerült elméleti összefoglaló oldalak is, míg az írókat bemutató fejezetek elején és végén személyes hitvallások, élménybeszámolók ürügyén előtör a szerzőből a költő, s hol

¹ ELTE Apáczai Csere János Gyakorlógimnázium

irodalmi emlékhelyek fölkeresésének szarkasztikus leírását nyújtja, hol annak megható leírását olvashatjuk, hogyan próbálja elmagyarázni kisfiának a XX. század történelmét. Az egyes írónői portrékon is látszik, hogy nem egy időben születtek. Erdős Renée-nél irodalmi pályaképet nyújt: még a születési évszámát is az olvasónak kell kiszámolnia. Czóbel Minkánál nagyobb hangsúly helyeződik az életrajzra, a magánélet bemutatására. Lesznai Annánál pedig tulajdonképpen egyetlen, igaz monumentális kötet részletes értékelését nyújtja. S míg ennek elemzése önálló tanulmányként is megállna alaposságában, máskor egy-egy vers bemutatása egy-egy szempont fölvezetésére szorítkozik.

Egyenetlenséget érzek az utolsó, Lesznai Annáról szóló fejezetben is. Miközben a legnagyobb terjedelmű, egyéni elemzés éppen itt olvasható, a tanulmány első felét összeszedetlenebbnek, kidolgozatlanabbnak tartom. Míg Menyhért korábban többször azon kesergett, hogy a nők kimaradnak az irodalmi kánonból, az elismert művek halmazából, itt azt veti a kutatók szemére, hogy az írónőt a kultusz és a múzeumi kiállítások bezárják a kánonba, lezárva az ajtót a női irodalmi hagyomány felé. Ahogy különös egy kiválóan hivatkozott, 499 lábjegyzetet fölvonultató, feleennyi oldalt sem számoló szakkönyvben azt vetni föl, hogy a jegyzetek, magyarázatok eltávolítanak az olvasótól. Másrészt szerencsésebben kellett volna megfogalmazni, hogy Lesznai Anna 1966-ban „*haza is jött Magyarországra, ahogy egy évvel később is, összegyűjtött verseinek kiadása idején*” (190–191) – mikor a könyvből is megtudható, hogy már 1966-ban elhunyt, a verseskötet pedig 1967-ben jelent meg.

Ettől az apróságtól eltekintve Menyhért Anna magabiztosan kezeli a könyvtárnyi szakirodalmat. Az egyes írónők életművének, a róluk szóló kortársi visszaemlékezéseknek és szakirodalomnak, valamint a genderszemléletű irodalomkutatás angolszász vonulatának szinte teljes könyvtárát fölhasználja, több írónőnél, kivált Erdős Renée-nél pedig kéziratári kutatásokat is végzett. Az előszóban pedig egy-egy életmű kapcsán hasznosan összefoglalja az irodalmi kánonképzés folyamatát, a női autobiográfiák vagy éppen a női holokausztmemoárok közös jellemzőit.

A kötet alaposságával szembe lehetne állítani az említett stiláris és műfaji tarkaságot, de nincs értelme: bátran vállalható, tekintettel a bemutatott sokféle pályaképre, melyeket eltérő mértékben dolgozott föl az irodalomtudomány. S éppen ez a sokszínűség – mondhatnám, a szerző által bemutatott, írónőkre jellemző *patchwork*-technika – élvezetes olvasmánnyá teszi a kötetet a nem szakember befogadók számára is.

De mindezen túl a tanulmánykötet mennyiben jelenthet forrást egy társadalomkutatónak?

A tárgyalt szerzők nem esztétikai, irodalmi vonatkozásban emelkednek ki a XX. század irodalmából. Alapvetően azért kerülhettek be a kötetbe, mert nők. Ahogy a szociológiával érintkezik a szerző alaptétele is: ezért sem nyerhették el a szerinte őket megillető helyet. Már az előszó indításában leszögezi: irodalomtörténetünk és a magyar társadalom is elfeledi a nőírókat. Nem vitathatjuk az ebben rejlő igazságot, meggyőző példákkal tárja föl, hogy Ady Erdős Renée, Kosztolányi Czóbel Minka köpönyegéből is bújt ki. Az elődök mégis kiszorultak tudatunkból, oktatásunkból, könyvkiadásunkból. Ezen is óhajt változtatni, kevésbé ismert verseket közöl újra, súlypontát helyezésekre törekszik az életművek bemutatásakor.

Alaptézise bizonyítása közben a *Női irodalmi hagyomány* legalább három korszak, összességében bő száz év társadalmi szokásainak lenyomatát tárja elénk. A hősnők életrajzuk, műveik összefoglalása és a közölt részletek alapján tanúskodnak saját korukról. Nemes Nagy Ágnes számíttva mindannyian az 1890-es, 1900-as évtizedekben kezdték irodalmi vagy színházi pályájukat, s a második világháború után, ha folytatták is írói munkásságukat, ezt leginkább az íróasztalfióknak vagy emigrációban tehették. Másrészt értelmezéstörténetüket bemutatva a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek mai szemmel már

láthatóvá vált előítéleteiről is értesülhetünk. Végül pedig a vállalt személyesség, a szerző véleményének, elődeihez való viszonyának megírása egy kortárs költő és egy kortárs nő gondolkodásába is betekintést enged.

Az író nők korának jellemzésére, az akkori társadalom leírására a legjobb példákat Kosztolányiné Harnos Ilona *Burokban születtem* című visszaemlékezésének bemutatása szolgáltatja. A nemek eltérő megítélése már a születéskor egyértelmű. „Amikor megszülettem, s papa megtudta, hogy lánynak születtem, ezt mondta: – A fene egye meg. [...] Abban az időben a szülők őszintébben bevallották, hogy fiúnak jobban örülnek, mint lánynak. Harminc-negyven évvel később ezt letagadták, még önmaguk előtt is” (166). Mászt engednek meg a fiúknak és a lányoknak: káromkodni utóbbiaknak tilos. Mikor felnőnek s apává válnak, a család fél tőlük – az édesanyákon inkább nevetnek (165). Menyhért idézi a maszturbáláson rajtakapott nővéréről szóló passzust (166–167), s hosszabban elemzi, mit érzett Ilona első menstruációja megérkezésekor, milyen keveset tudott róla előre, miként kellett titkolni, s hogy arcucsapással reagált vérzésére a babonás család (167–168). Megjegyzem: bár kitér zsidóságukra, s említi a pofonvágás hiedelmének származáshoz kötöttségét, kiemelendőnek tartanám, hogy az elemzett „tisztátalanság” mögött nem pusztán a nők elnyomása, hanem vallási okok is állnak.

A másik Harnos Ilona-memoár, a német megszállástól 1945-ig, fia *málenkij robot*ból való kiszabadulásáig vezetett *Tüzes cipőben* ismertetésekor kiválóan tárgyalja, hogyan edződtek hozzá a kortársak a háború borzalmaihoz, állandó látványukkal miként dehumanizálódnak a holttestek, s mindezeknek miként próbál ellenszegülni a kevés, polgári világból megmentett tárgy, így egy tucat aranyszélű pezsgőspohár.

A Czóbel Minkáról szóló fejezet példaértékűen bemutatja, hogy a XX. század irodalmárai mennyire elképzelhetetlennek tartották, hogy egy nő férjhezmenetel nélkül is boldog lehessen. „*Fel sem merült a boldog leszbikus párok kapcsolatban élő, vagy a sorsával elégedett, háztartását barátnőjével, nővérével és annak gyermekeivel megosztó nő képeinek lehetősége. Az irodalomtörténet-írás a férfiak után hiába epekedő csúnya nő, és a magányos, aszexuális vénkisasszony image-et választotta*” (107). A legszebben ez egy 1973-as könyvismertető recenzió elemzésében érhető tetten, ahol egy verses regénye az anyaságtól irtózó szereplőjét az amúgy neves irodalomtörténész egyenesen „*beteges különcnek*” nevezte (103–104). Hozzáteszem: a fejezet más részei alapján összeálló kép szerint már a mű keletkezésekor is így vélekedtek, ahogy egy korabeli bírálat anyaságot evokáló metaforáinak idézésével (pl. „*jelképeség a dajkája s az érzékiség a tej, amellyel táplálkozik*”) Menyhért ezt bizonyítja (117). Mindehhez járult a marxista irodalomtudomány ódzkodása az arisztokráciával szemben – s Czóbel Minkát még arra is érdektelennek tartották, hogy elemzés szülessen költészetéről.

A kötetet végigolvasva számos további megállapítást szűrhetünk le. Amikor Menyhért Erdős Renée kritikai fogadtatását mutatja be a század első éveiben, rácsodálkozhatunk, milyen könnyedséggel írtak a kritikusok hosszú bírálatokat író nőkről – eredeti témájuk, egy-egy másik nőíró bemutatása helyett. Egy Nemes Nagy Ágneszt elmarasztaló 75-ös kritika kapcsán elolvashatjuk Ács Margit véleményét, hogy a tehetséges nőkre mind rásütik: frigidék vagy fehérmájúak, esetleg leszbikusok. Czóbel Minkáról több idézett korabeli kritika kiemeli népi alakjainak hitelességét. Kosztolányiné példája megmutatja, milyen folyamatos egzecíroztatást jelentett a neves író nevének lenni, lemondani színházi karrieréről, novellistaként átengedni a témákat, így Édes Annát a férjnek, s ötpercenként csengőszóra berohanni, s kiszolgálni az alkotót. Lesznai Anna regényénél a dzsentrik és a zsidók összevetéséről szóló kortárs irodalmi vitába nyerhetünk rövid betekintést.

Legfőképpen azonban azért jó és értékes ez a könyv, mert elgondolkodtat: előítéleteinkről, olvasmányainkról, oktatásunkról. Az előszó egy példáját vetem föl: a két évtizedes, közelmúltig tankönyvként forgalmazott, máig kapható könyvsorozatot (Arató L. – Pála K. 1993, *Irodalom*. Budapest: ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Iskola; 2010 *A szöveg vonzásában I–III*. Budapest: Műszaki). Érdekes, női írás a szöveggyűjteményében Sylvia Plath novellája. Magam is többször tanítottam e szöveggyűjteményből, mégis eddig sose tűnt föl, hogy senki más nőtől nem tartalmazott egyetlen további olvasmányt sem. Azóta a genderszelek már a tankönyvírói elefántcsonttoronyokig is elfütyülnek, s az ennek nyomán született új tananyag már tartalmazza Nemes Nagy Ágnes, Janikovszky Évát, Szabó Magdát, Ágai Ágnes, Adamis Annát, J. K. Rowlingot, Ingrid Sjöstrandot, Sue Townsendet, Ann McPhersont is, ahogy az elolvasandó szakmunkarészletek közé is kerültek női szerzők. A hibáztatott „*Kisfiúk és nagyfiúk*” cím ugyan megmaradt, de a szövegben már „*Kisfiúk és nagyfiúk, kislányok és nagylányok*” megfogalmazás szerepel (Arató L. et al. 2008, *Szövegértés-szövegalkotás*. Budapest: Educatio).

Valami változás beindult hát a magyar társadalomban, a hazai irodalomtudományban. Ez pedig az ilyen könyvek eredménye.